

PAISATGE I MEDI NATURAL

Vicent Galbis Matarredona
Miguel Signes Verdera

Gerència de Medi Ambient. Ajuntament d'Alcoi

*El término de Alcoy se puede distribuir en cuatro partes, de las cuales una cae al sur, fértil en granos por la libertad con que por ella corren los vientos de levante, y se llama la Canal... D'aquesta manera, i ja l'any 1795, l'humanista i personatge polivalent Antoni Josep Cavanilles, en la seua obra *Observaciones sobre la historia natural, geografia, agricultura, población y frutos del Reyno de Valencia*, feia una breu descripció de la partida de la Canal, en la qual se situen les pintures rupestres de la Sarga, en què destacava la presència de camps de conreu a les zones més planeres i riques de la vall. En les línies que segueixen es pretén fer una breu descripció d'aquells valors naturals i humans més destacats del paisatge que envolta aquest jaciment arqueològic, que s'engloba a la serra dels Plans, dins de les serraldes diàniques.*

Les pintures rupestres de la Sarga es troben a la partida de la Canal, al vessant sud del terme municipal d'Alcoi, a l'ombria dels Plans, serra que forma part de la unitat estructural Maigmó-Carrasqueta-Aitana i que s'estén en forma de mitja lluna entre el port de la Carrasqueta i la font del Regadiu, a la carretera Alcoi-Benifallim, a cavall entre els termes municipals d'Alcoi, Xixona, la Torre de les Maçanes, Benifallim i Penàguila. Els abrics se situen a una altitud de 890 metres.

La serra dels Plans podríem incloure-la, segons Oriol de Bolòs, dins l'anomenat territori diànic, relleu que forma part dels sistemes muntanyencs pre-

Mas de la Cova.
Paissatge agrari de la Canal

bètic i subbètic, en els últims contraforts de la Serralada Bètica. Forma un gran anticlinal de direcció NE-SW que s'allarga des de la Penya Roja de Xixona fins a la serra d'Aitana, i inclou, a més, les serres de la Carrasqueta, Rontonar i Penàguila, amb unes altituds compreses entre els 700 i 1.300 metres d'alçària, amb una mitjana que s'acosta als 850 metres i una alçària màxima representada pel punt geodèsic del Rontonar, a 1.331 metres. Presenta una estructura monoclinal i el seu grau de tectonització és més feble que en la resta de formacions muntanyoses del terme municipal d'Alcoi i la rodalia. La morfologia i disposició d'aquest conjunt muntanyenc presenta una marcada asimetria de vessants: en el vessant més ombrívol, cap a les valls d'Alcoi, el relleu presenta pendents suaus i plans inclinats, que probablement donen nom a la serra, mentre que en la solana, cap a la comarca de l'Alacantí, els relleus són més abruptes.

Les calcàries eocèniques formen el terreny més abrupte i muntanyenc, que està poblat bàsicament de carrascar baix, mentre que, a mesura que apareixen sòls més margosos a les terres més baixes de la serra, el paisatge comença a oferir-nos les primeres transformacions agrícoles ocupades per diferents conreus, molts dels quals se situen sobre terrasses abancalades.

Serra dels Plans

Cal esmentar especialment l'aqüífer del Molinar, que pertany a la unitat hidrogeològica de Barrancons-Carrasqueta i està situat a la mateixa partida de la Canal, als peus de la serra, el qual aporta la major part de l'aigua potable que consumeix la població alcoiana.

Pel que fa al clima, i atesa la seua geografia, aquest és típicament mediterrani, amb temperatures moderades durant tot l'any, un règim hídric sec-subhúmid i una distribució regular dels dies de precipitacions al llarg de l'any, amb uns màxims pluviomètrics a la tardor i la primavera. Se n'exceptuen els mesos d'estiu en què els dies de pluja són escassos. D'aquest manera tenim que la temperatura i precipitació anual mitjanes a la ciutat d'Alcoi són de 14,5° C i 495 mm respectivament.

Tanmateix, l'accidentada topografia de les nostres comarques, de la qual forma part la serra dels Plans, amb una successió de serralades i valls, provoca que les característiques climàtiques generals varien, les quals s'accentuen a les zones muntanyenques, on trobem els pobles de Benifallim i de la Torre de les Maçanes. Ací, per exemple, hi ha un augment significatiu de les precipitacions, sobretot a les zones d'ombria, o una disminució de les temperatures en augmentar l'altitud, cosa que provoca, també, l'aparició

Un dels edificis de la colònia agroforestal dels Plans

de precipitacions en forma de neu, fet que es constata si observem la localització dels grans depòsits de neu, que avui són testimoni d'unes activitats relacionades amb l'antic comerç del fred.

La disposició de la serra dels Plans fa que les condicions climàtiques en cadascun dels vessants estiguen ben diferenciades, humida en la zona d'ombria i seca en la de solana, i defineixen clarament el tipus de vegetació que hi és present.

Actualment, el paisatge que hom pot trobar pels voltants de la Sarga està molt influenciat i modelat per la presència humana. En aquest sentit, l'aparició, des de temps immemorials, de l'agricultura ha donat lloc amb el pas del temps a la transformació del relleu en camps de conreu aprofitant els terrenys margosos i margo-calcaris de les valls situades entre els pujols. L'explotació de les terres es caracteritza per un cultiu extensiu de secà. Camps de cereals (gira-sol, blat i civada), fruiters (poma –hom coneix la varietat de la Sarga–, pera, pruna, i recentment s'ha començat a introduir la cirera), ametllers, i oliveres han substituït el bosc originari, integrant-se finalment en el disseny d'un paisatge de bellesa cromàtica singular i perfecta harmonia amb les clapes boscoses i de matollars que han estat conservades. Cal apuntar el fet significatiu que

Antic dipòsit de neu.
Pou del Surdo (Xixona)

molts bancals d'ametllers han estat abandonats, degut sobre tot a les condicions climàtiques que han fet malbé moltes collites en els darrers anys.

Un dels elements més característics del nostre paisatge agrari és el mas, citat per Cavanilles en referir-se a les serres d'Alcoi: *"Las faldas y raices de los montes, como igualmente las lomas que entre ellos median, están sembradas de cortijos casi hasta las cercanías de la villa, situada en lo más baxo de la hoya á la derecha del río"*. La masia és una construcció de camp aïllada que constituïa no solament l'habitatge dels masovers que s'encarregaven del conreu de les terres i de les seues famílies, sinó que també hi ha una part de la casa destinada al bestiar i una altra on hi viuen els propietaris que van, a la llarga, a estiuajar, a caçar o administrar la finca. Al costat del mas hi havia un pou d'aigua i un petit hort autosuficient on obtenien les hortalisses i llegums que completaven la seua dieta.

El mas de la Cova, terrenys sobre els quals se situen els abrics de la Sarga, a més dels masos dels Plans, el mas de la Pastora o el mas de Monllor, són bons exemples d'aquest tipus de construccions. Localitzat en la zona i ja en terme municipal de Xixona també podem trobar el caseriu de la Sarga, conformat actualment per vint-i-cinc cases,

Formació boscosa de carrascal

inclosa l'ermita. En origen fou un senyoriu alfonsí –privilegi atorgat pel rei Alfons II al segle XIV i abolit per les Corts de Cadis l'any 1811– tenint notícies de la seua existència des de 1594. Més tard, Cavanilles també la citaria, encara que aleshores només comptava amb 15 cases.

A més de les construccions típiques del masos hi apareixen deu casetes i un edifici comunal (la bodega) bastides amb l'estímul d'un intent fallit de colonització i ocupació de la serra, promogut per l'Ajuntament d'Alcoi d'acord amb la Llei de Colonització i Emigració Interior de 1907. La colònia agrícola creada ocupava 7 hectàrees de propietat municipal, 3 de les quals eren destinades a conreu. Però, degut a diversos factors, ja foren les limitacions tècniques, la mala qualitat del sòl per a cultiu, un clima rigorós o la inexperiència dels colons, l'intent va resultar negatiu. A hores d'ara moltes casetes es troben enderrocades i d'altres s'han reconvertit en casetes de camp per l'estiueig.

Altres construccions que denoten la presència humana són les carboneres i els forns de calç i, ja en les cotes més elevades de la serra, les caves o pous de neu: els pous de Carrasco i el pou del Surdo (la Carrasqueta), aquest restaurat recentment, i el pou del Rentonar, en molt bon estat de conservació. També cal significar l'existència de pedres, presència aquesta que es fa palesa en forma de petites excavacions a mode de mossos fets en alguns indrets de la serra. Des d'aquestes s'extreia pedra per a la construcció de cases i murs, restant actualment en actiu una pedrera a la Torre de les Maçanes.

La vegetació mediterrània típica de les terres diàniques domina el paisatge; des del punt de vista bioclimàtic trobem els estatges mesomediterrani i, a les zones més elevades, el supramediterrani. Les condicions biogeogràfiques o climàtiques, juntament amb la litologia conformen el paisatge vegetal clímax de la serra, transformat en les zones més baixes de la serra en terrenys de conreu i zones residencials;

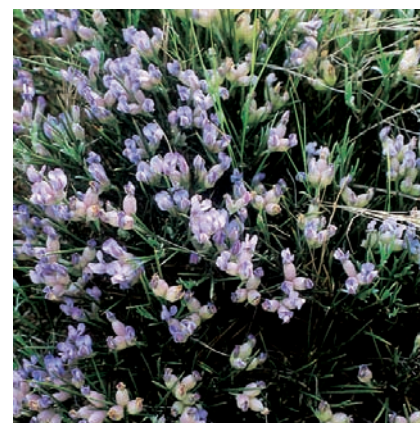
Timonet

Estepa

Coixinet de monja

Ginebre o càdec

Savina

Falaguera

Fongs

Líquens saxícoles

notant-se a més, un aprofitament fustaner i ramader de temps més passats que recents. Aquesta pressió humana sobre la serra ha fet que la vegetació actual estiga formada per etapes de substitució de les formacions primitives.

Els carrascars són la vegetació potencial de la serra, tant en el pis mesomediterrani com en el supramediterrani, trobant exemplars relictos de dimensions considerables als marges dels bancals conreats propers a la urbanització de l'Estepar i en les lleres dels barranquets en la vessant més ombrívola de la serra, i en indrets de la vessant de solana.

En les faldes de la serra que miren cap Alcoi i que envolten la urbanització de l'Estepar, la presència colonitzadora del pi es fa palesa en formacions de bosc mixt junt a la carrasca (*Quercus rotundifolia*), amb espècies de matollar com el ginebre (*Juniperus oxycedrus*), l'aladern (*Rhamnus alaternus*) i la coscolla (*Quercus coccifera*), apareixent l'estepa (*Cistus albidus*), romer (*Rosmarinus officinalis*) i l'argelaga (*Genista scorpius*) als indrets més assolellats i, per con-

tra, espècies trepadores com el lligabosc (*Lonicera implexa*), l'esbarzer (*Rubus ulmifolius*) i l'heura (*Hedera helix*) a les zones de barrancs més ombrívols. A l'estrat herbaci predomina fonamentalment el llistó (*Brachypodium retusum*). A mesura que ascendim muntanya amunt el bosc mixt deixa pas a un carrascar de port baix on continua essent present la coscolla, el ginebre i l'estepa i comença a tenir un presència més acusada el timonet (*Thymus vulgaris*).

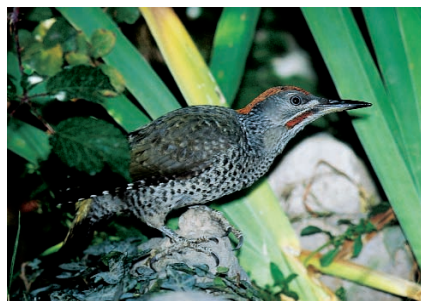
Dins d'aquest entorn se situa l'encisador barranc de la Cova Foradada, en les roques del qual trobem els abrics que acullen les pintures de la Sarga. Barranc petit, peculiar i magnífic que enlluerna pel cromatisme i bellesa dels seus penya-segats, afloraments calcaris de pedra nua amb coloracions que van des del blanc-grisós ataronjat i ennegrit de la mateixa pedra, passant per colors groguencs i ataronjats de les superfícies cobertes pels líquens i arribant a assolir tots els colors del verd matisats per moltes, heures i falgueres. Dessota, al barranc, obrint-se pas entre els tolls d'aigua – presents únicament en èpoques de pluges – podem trobar bons exemples de vegetació pròpia del carrascar mediterrani. A l'abundància de carrasques i marfulls (*Viburnum tinus*) s'uneix la figura estilitzada del freix (*Fraxinus ornus*), poc abundant a la resta de la serra, el lligabosc, el rusc (*Ruscus aculeatus*), l'heura (*Hedera helix*), la rogeta (*Rubia peregrina*), roser bord (*Rosa canina*) i el coixinet de monja entre d'altres. Als relleixos denuclats i rocallsos de la pedra calcària més humits arrelen les falgueres, presidides pels polipodis (*Polypodium cambri-cum*) i, en menor mesura, la dauradella (*Ceterach officinarum*) i on també denotem la presència de moltes i tapis-sos d'heura; d'altra banda, als hàbitats rupestres més assolellats trobem espècies més termòfiles com ara l'arçot (*Rhamnus lycioides*) o el té de roca (*Jasonia glutinosa*). A mesura que ascendim des del fons del barranc cap als abrics, el carrascar baix va donant pas a una vegetació on predomina el timó, l'estepa, el romer i l'argelaga i on, afortunadament, localitzem bastants exemplars de savina (*Juniperus phoenicea*).

Gat salvatge

Picot verd

Cadenera

Cria de brúfol o gran duc

Gamarús

Ratolí de camp

Geneta

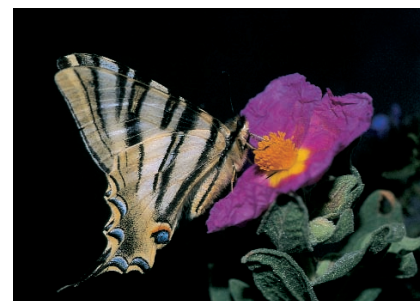
Serp verda

Libèl·lula

Papallona zebra

Quant a la fauna, cal destacar el valor que presenta la serra considerant-la en el seu conjunt estructural: Maigmó-Carrasqueta-Aitana i la seua connexió a través de corredors biològics amb les serres del Carrascal de la Font Roja-Mariola i el Cabeçó d'Or-Puig Campana. De tota manera ens referirem bàsicament a les espècies de vertebrats donat el poc nivell de coneixement que es té sobre els invertebrats, encara que aquests tinguen una importància vital en el manteniment de l'equilibri ecològic de qualsevol ecosistema: control de la població d'insectes per relació de predació, pol·linització de flors, etc... Per això, la descripció se centrarà en la macrofauna i especialment en aquella que presenta una major importància a la serra.

Les diferents formacions vegetals —bosc, matollar, brolles i conreus— que apareixen arreu del territori van a definir, més bé puntualitzar, les comunitats faunístiques presents en elles si bé moltes espècies podrem trobar-les en diferents ambients. La vegetació, en aquest cas, serveix de base, entre d'altres, per a la reproducció de la fauna, de refugi front als predadors i d'aliment, podent arribar a esbrinar el tipus de fauna present pel tipus de vegetació existent en un territori determinat.

D'entre els herbívors més característics trobem, entre els mamífers, el conill (*Oryctolagus cuniculus*) i el ratolí de camp (*Apodemus sylvaticus*) i, d'entre les aus, la perdiu (*Alectoris rufa*), el verderol (*Carduelis chloris*), la cadenera (*Carduelis carduelis*), el gafarró (*Serinus serinus*) i el tudó (*Columba palumbus*), entre molts altres. Aquests animals —consumidors primaris— són al seu torn presa per a uns altres animals —els consumidors secundaris—; aquests caçadors no sempre són de grans dimensions i, així, hem d'incloure en aquest grup animals com els alacrans, les aranyes, els parotets, els tocacampanes i les gallinetes cegues, tots els quals s'alimenten d'insectes. Altres animals de més grandària també basen la seua alimentació en els insectes i petits invertebrats: podem esmentar alguns rèptils com la sargantana (*Podarcis hispanica*), el fardatxo (*Lacerta lepida*); aus, com el totestiu (*Parus major*), el pit-roig (*Eri-*

thacus rubecula), el rossinyol (*Luscinia megarhynchos*), l'abellerol (*Merops apiaster*), el cavaller (*Picus viridis*) i el capellànet (*Parus cristatus*) entre molts d'altres; o mamífers com les mussaranyes (*Crocidura russula* i *Suncus etruscus*). En un nivell alimentari superior trobem animals que s'alimenten de tots els esmentats abans, com la serp d'escala (*Elaphe scalaris*), serp verda (*Malpolon monspessulanus*), el sacre o escurçó (*Vipera latastei*) i alguns mamífers com la rabosa (*Vulpes vulpes*), la geneta (*Genetta genetta*), el gat cervical (*Felis sylvestris*) o la mostela (*Mustela nivalis*). En els últims esglaons de la cadena alimentària se situen els animals que s'alimenten dels assenyalats anteriorment, destacant les rapinyaires nocturnes com diürnes: el brúfol o gran duc (*Bubo bubo*), el mussol (*Athene noctua*), el xot (*Otus scops*), el xoriguer (*Falco tinnunculus*), l'esparver (*Accipiter nisus*) i, fins i tot l'àguila de panxa blanca (*Hieraaetus fasciatus*). Esmentarem per acabar l'existència del porc senglar (*Sus scrofa*), animal omnívor, i l'existència d'animals necròfags, com les blanques (*Pyca pyca*) i, gràcies a la seua darrera introducció a les nostres comarques, del voltor (*Gyps fulvus*).

Espècies com el llop (*Canis lupus*) i el linx (*Lynx pardellus*), ja en són extingides, i d'altres com el teixó, la mostela, el furó (*Mustela furo*), la fagina (*Martes foina*), el gat cervical i part de les aus de rapinya sobreviuen de manera precària a la serra. La pressió humana —urbanitzacions, cacera indiscriminada, polígons industrials, carreteres, aprofitaments forestals— ha destruït i fragmentat els seus hàbitats naturals posant-les en perill d'extinció.

La notable diversitat florística, vegetal i faunística de la serra dels Plans forma part del patrimoni natural dels habitants d'aquestes terres. La preservació d'aquesta riquesa passa per una racionalització de l'explotació dels recursos de la serra, de manera que s'ature, en un principi, i desaparega més endavant qualsevol pressió directa sobre els hàbitats naturals de la serra. El futur, doncs, haurà de passar per una conservació i preservació d'aquests hàbitats, bressol i aliment que foren el seu dia del pobladors de la Sarga.

BIBLIOGRAFIA

COLLA ECOLOGISTA LA CARRASCA. (1998). *La serra de Mariola*. Gerència de Medi Ambient. Ajuntament d'Alcoi.

DOMÉNECH DOMÉNECH, J. (2002). *Les pintures rupestres de la Sarga*. *Quadern de camp*. Museu Arqueològic Municipal. Alcoi.

GAMMA, Estudis ambientals (1997). *Auditoria ambiental del terme municipal d'Alcoi*. Gerència de Medi Ambient. Ajuntament d'Alcoi.

VV. AA. *Història natural dels Països Catalans*. (1994). Fundació Enciclopèdia Catalana. Barcelona.

LACARRA, J., SÁNCHEZ, X., JARQUE, F. (1997). *Les observacions de Cavanilles*. *Dos-cents anys després*. Fundació BANCAIXA. València.

NEBOT, J.R., TORRÓ, J., MANSANET, C.M., MARTÍNEZ, A. (1993). *L'Alcoià i el Comtat*. *Guia natural, històrica i cultural*. Joyeria Nebot. Alcoi.

VISEO MOLTÓ, C. (1959). *Alcoy*. *Geología*. *Prehistoria*. Alcoi.

Carrasques centenàries
a la urbanització de l'Estepar

EDICIONES DEL MUSEU D'ALCOI

Revista Recerques del Museu d'Alcoi

- Números 1 (1992) al 9 (2000). ISSN 1135-2663

Serie didàctica Anem al Museu

- *Guía didáctica del Museu d'Alcoi* [texto en castellano], 1993, 55 pp. (1ª edición) ISBN 84-606-1521-9 y 2000, 55 pp. (2ª edición) ISBN 84-89136-28-9.
- *Guia didàctica del Museu d'Alcoi* [texto en valenciano], 1993, 55 pp. (1ª edición) ISBN 84-606-1522-7 y 2000 (2ª edición) ISBN 84-89136-29-7.
- *La tomba d'un guerrer*, 1993, 64 pp. ISBN 84-606-1523-5.
- *Taller de Prehistòria, maleta didàctica d'iniciació a la Prehistòria*, 1994, 116 pp. ISBN 84-89136-01-7.
- *Irike: el guerrero ibérico* [texto en castellano], 1998, 16 pp.
- *Irike: el guerrer ibéric* [texto en valenciano], 1998, 16 pp.
- *Les pintures rupestres de la Sarga. Quadern de camp*, 2002, 32 pp. ISBN 84-89136-35-1.

Otras publicaciones

- Visedo Moltó, C. *Alcoi. Geología ~ Prehistoria*, 1995, 94 p., reproducción facsímil de la edición de 1959. ISBN 84-89136-07-6.
- *Museo Arqueológico de Alcoi, Camil Visedo Moltó*. [video], duración 30', 1995. D.L. A-700-1995.
- Aura Tortosa J.E.; Segura Martí, J.M. (coords.). *Catálogo: Museu Arqueològic Municipal Camil Visedo Moltó, Alcoi* [texto en castellano], 2000, 275 pp. ISBN 84-89136-26-2.
- Aura Tortosa J.E.; Segura Martí, J.M. (coords.). *Catàleg: Museu Arqueològic Municipal Camil Visedo Moltó, Alcoi* [texto en valenciano], 2000, 275 pp. ISBN 84-89136-27-0.
- Hernández Pérez, M.S.; Segura Martí, J.M. (coords.). *La Sarga. Arte rupestre y territorio*, 2002, 216 pp. ISBN 84-89136-34-3.

Coediciones

- *La falcata ibérica de La Serreta*, 2000, 79 pp. D.L. A-782-2000. [Museo de la Universidad de Alicante].
- Grau Mira, I. *La organización del territorio en el área central de la Contestania Ibérica*, 2002, 353 pp. ISBN 84-7908-663-7. [Anejo a la revista *Lucentum*, 6. Universidad de Alicante].

INFORMACIÓN E INTERCAMBIOS:

Museu Arqueològic Municipal Camil Visedo Moltó
Placeta del Carbó, s/n. - 03801 Alcoi
Tel.: 96 553 71 44 - Fax: 96 553 71 82
E-mail: museu@alcoi.org

